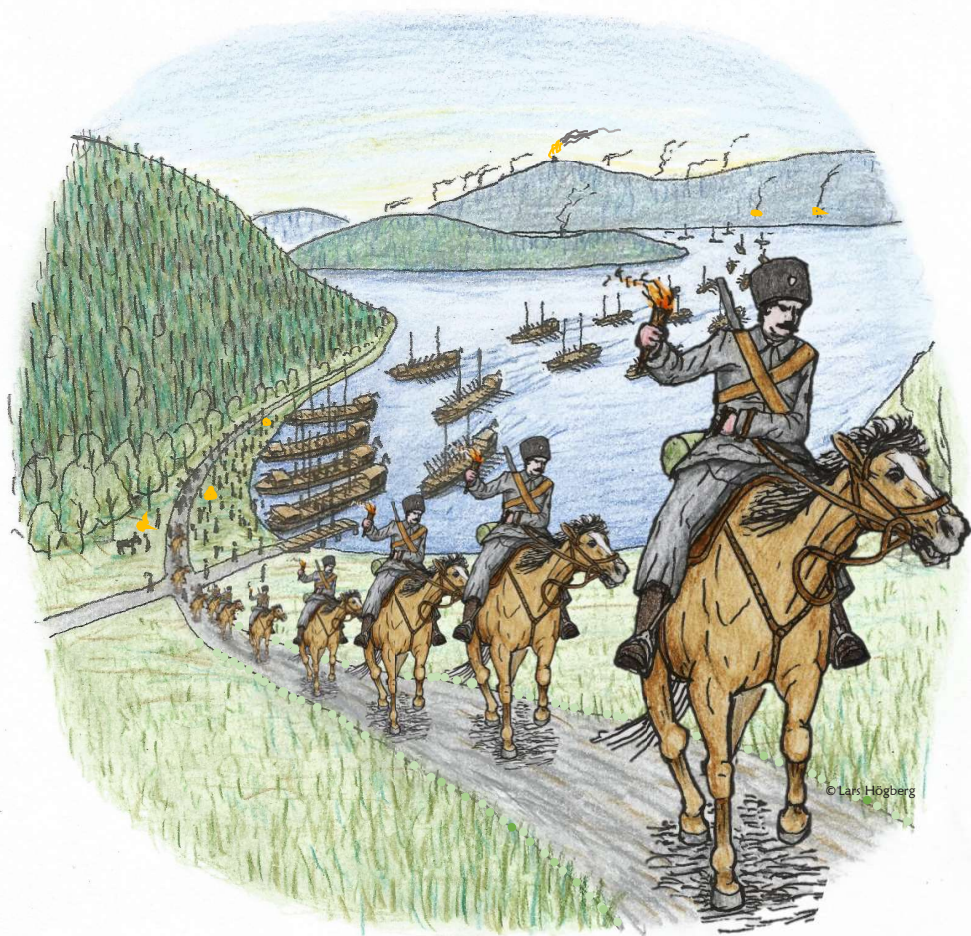

300-årsminnet av

Rysshärjningarna år 1721

Den här skriften är en sammanfattning av Lars Högbergs forskning kring Rysshärjningarna längs Norrlandskusten våren år 1721. De ryska härjningarna började i Gävle och slutade i Piteå och lämnade efter sig närmare tretton hundra plundrade och brända hemman – en förödelse och tragedi som föga uppmärksammats.

Under våren kommer en mer omfattande skrift färdigställas som kan beställas via Kramfors kommuns hemsida www.kramfors.se sökord **Rysshärjningarna**.

I augusti år 2014 höll släkt- och hembygdsvetaren Tore Ramström ett föredrag i Nora hembygdsgård om Rysshärjningarna i Höga Kusten som väckte stort intresse.

Redaktör för skrifterna:

Lena Hermansson, kultursekreterare, Kramfors kommun

Copyright kartor och bilder:

Lars Högberg, hembygdsvetare, Härnösand

Kramfors hösten 2020

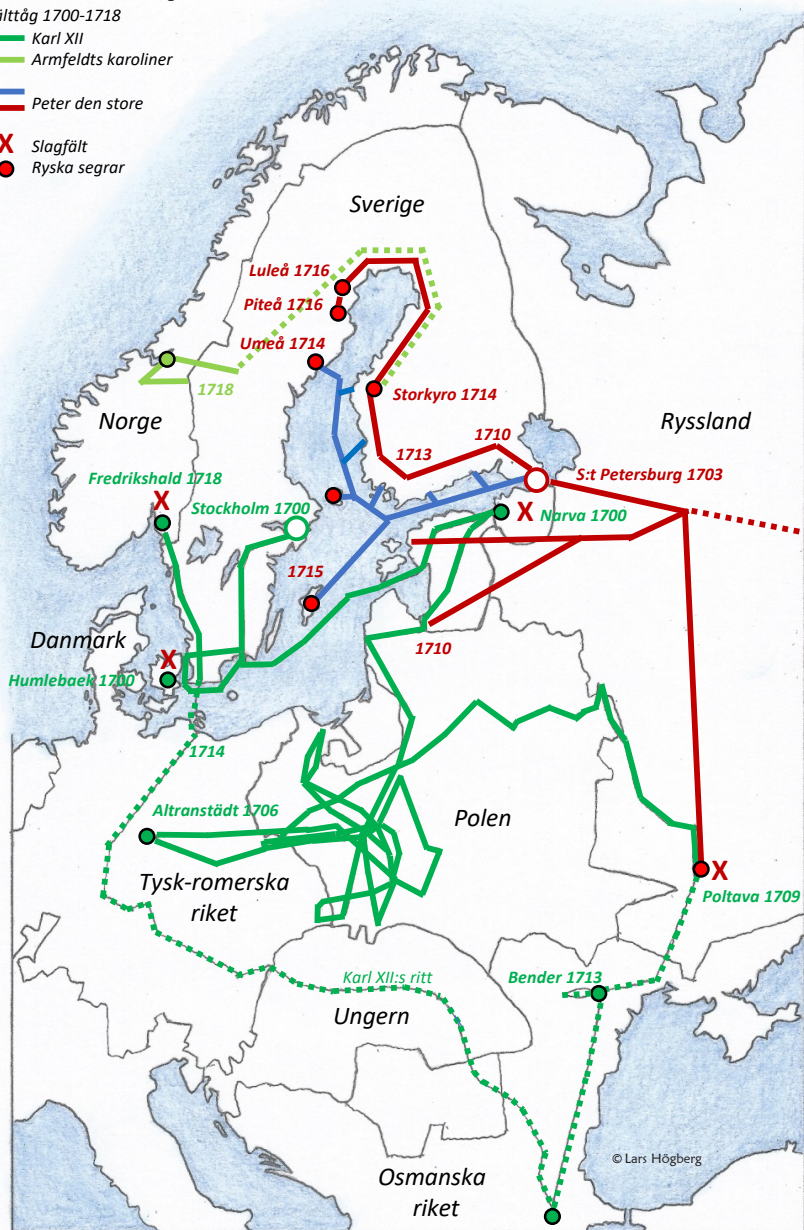
Det stora nordiska kriget år 1700-1721

Fälttåg 1700-1718

— Karl XII
— Armfeldts karoliner

— Peter den store

X Slagfält
● Ryska segrar

Danmark, Ryssland och Polen förklarade krig mot Sverige år 1700. Den blott 18-årige Karl XII var då kung i Sverige och ansågs av de anfallande bli ett lätt offer. Men Karl XII visade sig vara en resolut krigsherre som omedelbart angrep och besegrade danskarna i Humlebaek år 1700 och samma år ryssarna i Narva. Därefter kan man följa Karl XII:s härjningar kors och tvärs i Europa fram till det ödesdigra slaget i Poltava år 1709 och reträtten via Bender hem till Sverige och krigståget till Fredrikshald där han stupade år 1718.

De ryska härjningarna längs Norrlandskusten år 1721

Efter Karl XII:s död år 1718 gick Sverige på defensiven i det stora nordiska kriget (1700-1721) och initiativet övertogs av vår huvudfiende Peter den store i Ryssland.

År 1714 hade ryssarna erövrat allt svenskt område öster om Östersjön.

Åren 1714-1718 angrep den ryska galärflottan och kosackarmén Sverige punktvis längs Östersjöskusten. Bl a brändes Umeå stad.

År 1719 gjordes ett stort ryskt anfall mot Svealandskusten, där sju städer och hela landsbygden föröddes och brändes. Det var med nöd och näppe som Stockholm undgick att härjas. Det var vid slaget vid Stäket som anfallet stoppades. Även Gävle utsattes för angrepp, men försvarades av befästningen Fredriksskans.

År 1720 avvärjdes de ryska angreppen av en engelsk flotteskader som spärrade vägen för de ryska galärerna. Endast Umeå råkade illa ut, som tidigare.

År 1721 låg den engelska eskadern kvar och skyddade Svealandskusten, men den ryska offensiven inriktade sig nu på Norrlandskusten.

Den 17 maj år 1721 lämnade den ryska galärflottan Åland under ledning av Peter von Lacy. Den bestod av 90 fartyg av olika storlekar med 7000 mans besättning, 500 kosacker och 500 hästar. Målet var att plundra och bränna all bebyggelse längs Norrlandskusten, framför allt städerna och järnbruken. Lokalbefolkningen skulle skonas till livet men alla soldater dödas. Allt av värde och all boskap skulle tas i beslag.

Anfallet mot Gävle avvärjdes återigen av fästningen Fredriksskans vid inloppet. Ryssarna tog skadan igen i Hamrånge socken som brändes helt och hållet. Därefter fortsatte galärflottan vidare norrut längs kusten. Man landsteg på lämpliga platser, som man hade kunskap om tack vare överlöpare och tillfångatagna lotsar. Från landstigningsplatsen sändes beridna kosacker längs landsvägarna med order att plundra och bränna all bebyggelse.

Den 21 maj brändes Söderhamn, den 22 maj Hudiksvall, den 25 maj Sundsvall, den 30 maj Härnösand, i början av juni Höga Kusten, den 8 juni Umeå och den 14 juni Piteå. Förutom städerna brändes 10 järnbruk och över 1300 bondgårdar. Motstånd bjöds på ett fåtal platser; Hudiksvall, Sundsvall, Umeå och Piteå. Men de fåtaliga försvararna kunde inte åstadkomma mycket motstånd.

Den 17 juni nåddes den ryska galärstyrkan, på väg mot Luleå, av budskapet att den svenska regeringen gav upp allt motstånd och bad om fred. Det fortsatta härjningståget avbröts och galärflottan återvände hem. I freden i Nystad den 30 augusti tvingades Sverige uppge provinserna Ingermanland, Östra Karelen, Estland och Livland till Ryssland. Sveriges ställning som stormakt i Östersjön övertogs nu av Ryssland.

De ryska härjningarna längs Norrlandskusten år 1721

- Galärflottans färdväg
- Bränd bebyggelse
- Bränd stad

Brända gårdar i Ångermanland 686 st

- Nordmaling 10
- Grundsunda 9
- Arnäs 37
- Sjålevad 36
- Sidensjö 21
- Nätra 112
- Vibyggerå 70
- Ullånger 54
- Nordingrå 42
- Nora 92
- Skog 12
- Bjärträ 7
- Gudmundrå 20
- Högsjö 41
- Säbrå 64
- Stigsjö 6
- Häggdånger 39
- Härnön 14
- Hela Härnösands stad

Medelpad 242 st

- Järnbruk 2
- Hela Sundsvalls stad

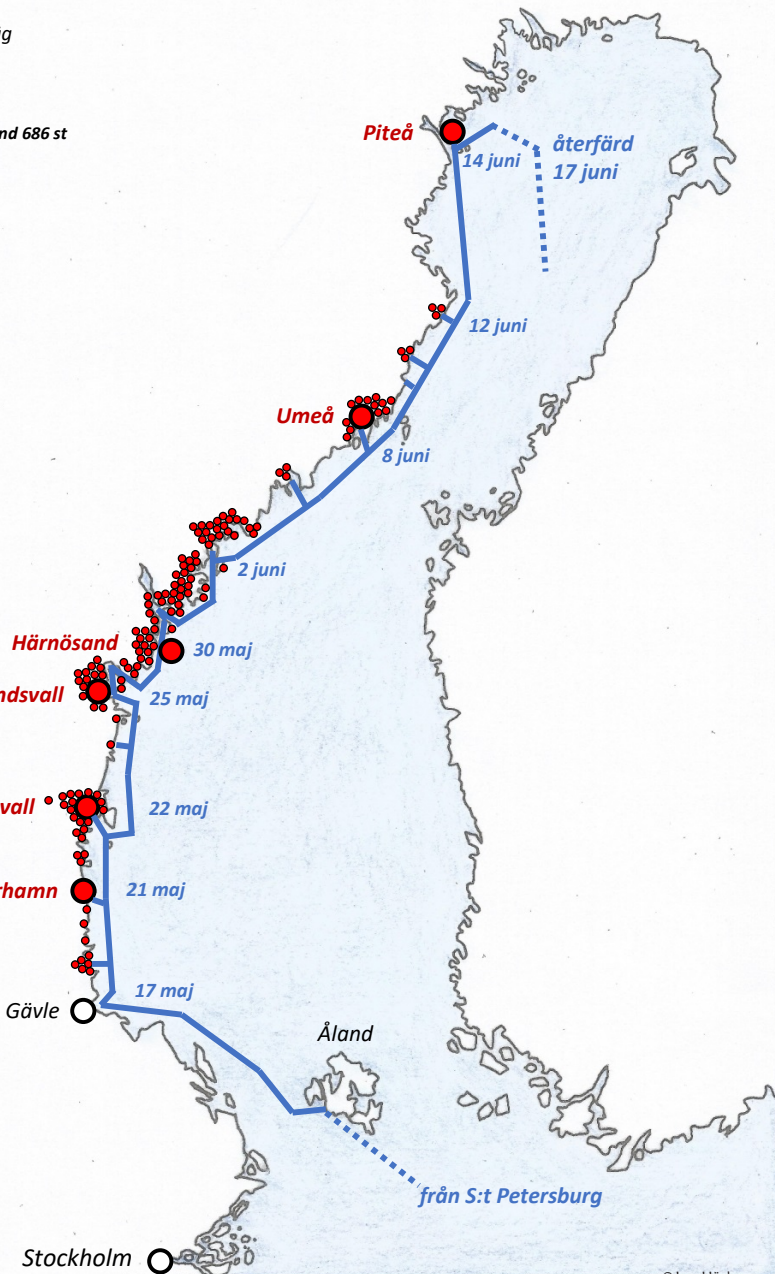
Hälsingland 79 st

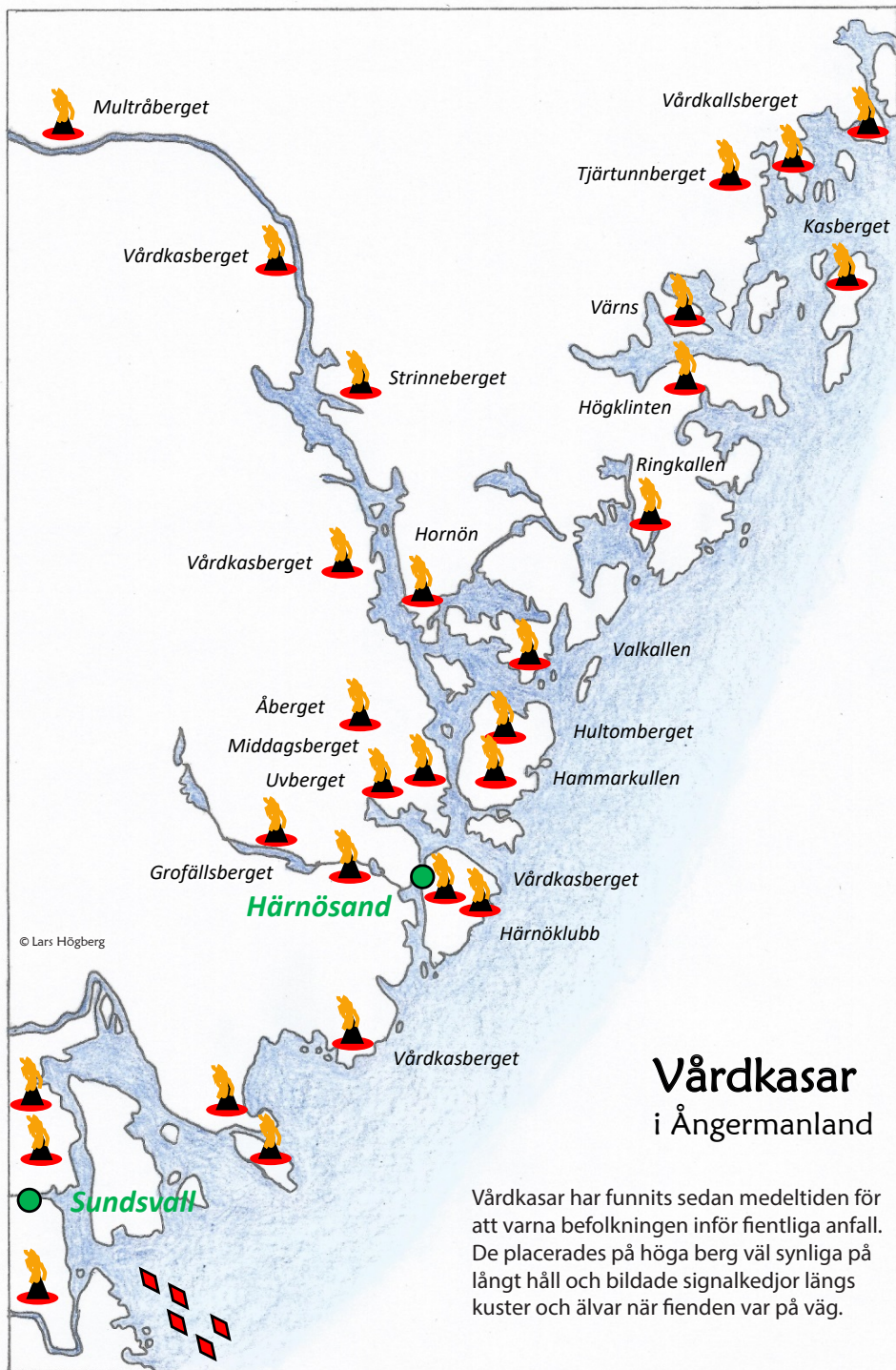
- Järnbruk 6
- Hela Hudiksvalls stad
- Hela Söderhamns stad

Gästrikland 58 st

- Järnbruk 2

Västerbotten 255 st

© Lars Högberg

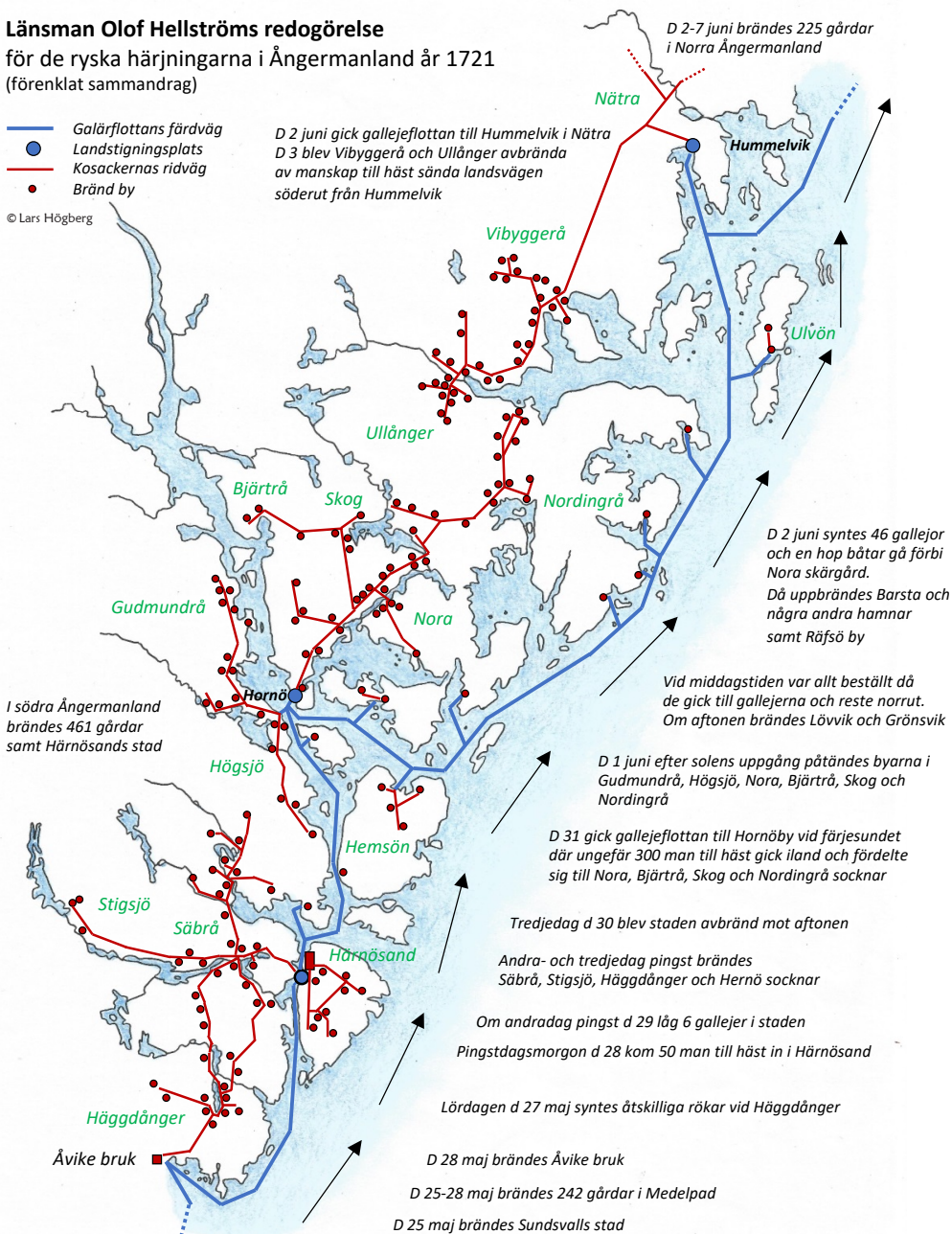
Vårdkasar i Ångermanland

Vårdkasar har funnits sedan medeltiden för att varna befolkningen inför fientliga anfall. De placerades på höga berg väl synliga på långt håll och bildade signalkedjor längs kuster och älvar när fienden var på väg.

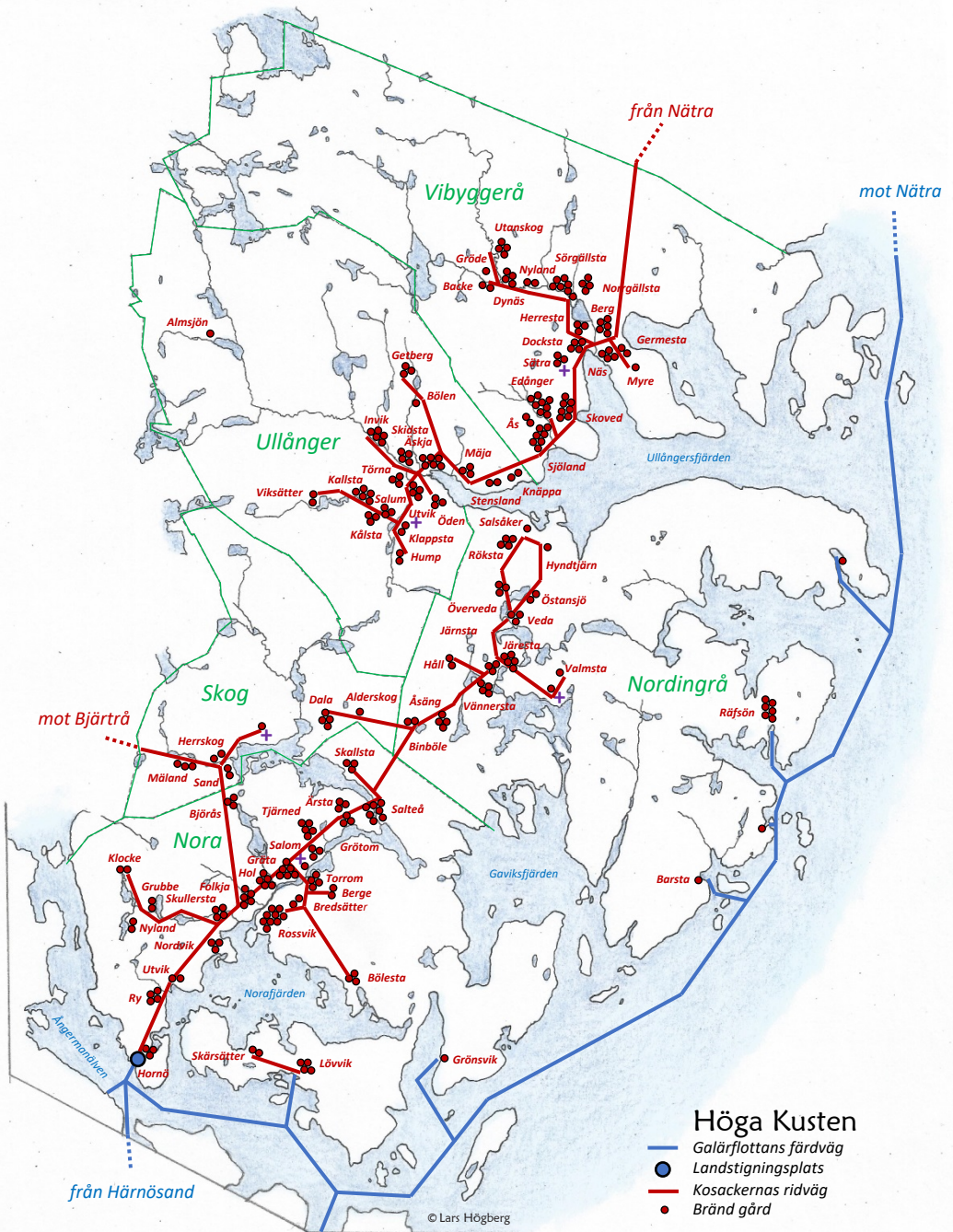
Länsmän Olof Hellströms redogörelse för de ryska härjningarna i Ångermanland år 1721 (förenklat sammandrag)

- Galärflottans färdväg
- Landstigningsplats
- Kosackernas ridväg
- Bränd by

© Lars Högberg

Länsmannen i södra Ångermanland, Olof Hellström, sände en redogörelse till guvernören i Gävle med sin ögonvittnesskildring av det ryska anfallet i Härnösand och kringliggande områden. Länsmannen bifogade i sin rapport utförlig information om de ryska härjningarna i hela södra Ångermanland. Det är ett bevarat historiskt dokument där man ansökte om skattebefrielse som sedan beviljades av guvernören.

Folkloristen Johan Nordlander skriver i ”Norrländska samlingar” år 1892-1905:

Om ryssarnas härjningar i Ångermanland på början af 1700-talet berättas ännu ett och annat.

I byn **Löfvik** i Nora s:n, som nu har 14 bönder, bodde då två, af hvilka den ene var själskytten Brandt. Vid ryssarnes annalkande flydde grannen, men Brandt stannade hemma samt sadlade sin häst och band honom vid stugubron. Därjämte satte han fram på bordet sin bästa mat och 15-kannskaggen. När så fienden kom in genom dörren, satt han i allsköns lugn vid bordet och smorde kråset. Plundrarne inbjödos att göra detsamma och läto välfägnaden sig väl smaka. I gengäld skonade de den gästfrie värdens hus, hvaremot granngården brändes.

I byn **Grönsvik** i samma s:n skrefvo de på en husvägg: ”*Här ha vi varit och väl farit*”, en anvisning till möjligen senare kommande landsmän att där ej göra någon skada.

Samma ord skrefvos af samma anledning äfven i **Tjärned** i Nora, och därtill fogades följande tillägg: ”Hit kommer vi aldrig mer”.

Bönderna i **Eden** voro skickliga skyttar, som med sina studsare plögade skjuta själ om vårarne. Fyra ryssar kommo ridande till denna by, men de stupade efter hvarandra för böndernas kulor.

Mörtviken är en vik af Nora-fjärden. Enligt sägnen har här i forna tider varit ett skeppsvarf, och nu stod där en skuta under byggnad. Man fruktade, att ryssen skulle taga eller bränna upp henne, och sänkte henne därför i denna vik. Den Nora-bo, som berättade detta för mig, påstod sig hafva sett henne på bottnen. Ett här utskjutande näs kallas efter detta för Skutnäset.

På Kolbotten under **Svartnora** by såg en båtsman, när han gette, två nedtill vida gropar, hvar och en med ett hål upptill, hvilket var så stort, att mannen kunde krypa ned därigenom. Dessa sades vara gräfdä för att man i dem skulle gömma saker vid ryssens ankomst.

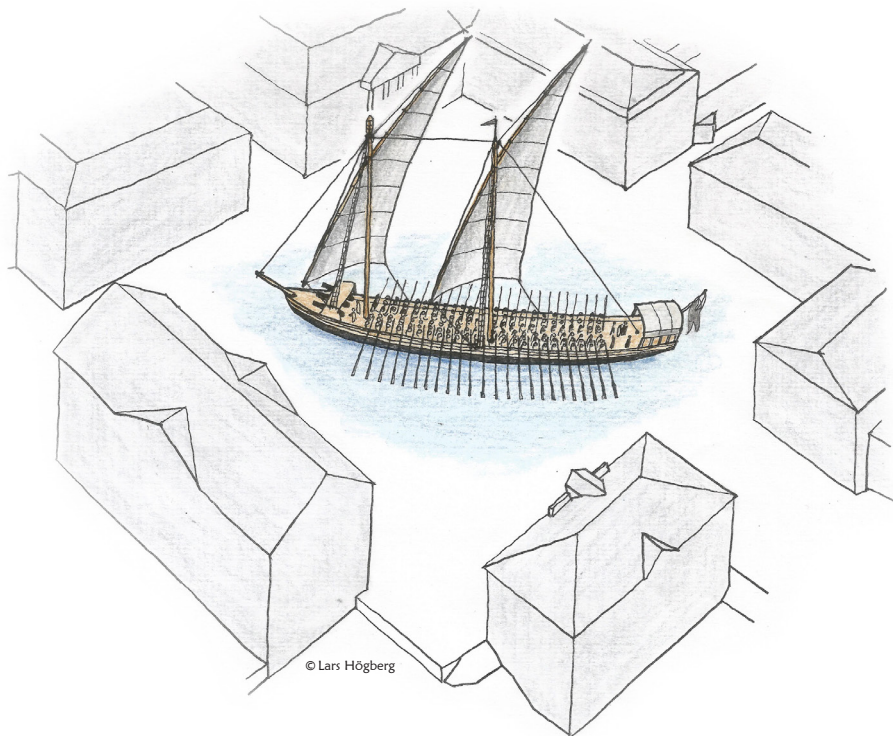
När ryssarne kommo på **Strinningen** i Bjärträ s:n ofvan Nora, måste de vända om. Genom utskickade budkaflar hade folk uppbadats nedanför Graningen och mötte här fienden. Vid strid med den 200 man starka styrkan stupade två, hvarefter de öfriga vände om.

I Nils Måns i **Mäländ** hade husbondfolket bryggt och ställt fram all den mat, som fanns, samt lämnat dörrarna öppna. Därefter drog man med den dyrbaraste egendomen till skogs. Ryssarne kommo, åto och drucko samt skrefvo öfver köksdörren de vanliga orden.

I **Nedansjö** by på andra sidan älfven voro åter alla husen stängda, och därför brändes byn hel och hållen. Vid denna tid gömde många sina silfversaker och dunkuddar så wäl, att de själfva ej mera funno igen dem.

Till varning ringde man vid fiendens annalkande i kyrkklockorna. Ryssarne voro mycket förargade häröfver och togo gärna klockorna som byte eller sänkte dem i sjöar. Det senare skedde med båda klockorna i **Vibygerå**. Vid försök att taga upp dem lyckades man att få storklockan nätt och jämt i vattenbrynet, men då kom något, som liknade en hare, och därmed var allt skämdt.

Omkring 25 ryssar kommo efter socknevägen till **Flöde-berget** i Högsjö s:n. Men på en mycket lämplig plats mellan sjön på ena sidan och berget på den andra hade invånarne gjort ett rishag eller förhugning. Och här vände ryssen om. Till minne häraf hade orden ryssarnes återvändning inhuggits i berget, men säges ej längre vara synliga.

Ett ryskt galärfartyg inritat på torget i Härnösand

Tsar Peter den store hade ambitionen att göra Ryssland till en Östersjö-makt. Med början år 1703 angreps de svenska besittningarna Karelen, Ingermanland, Estland och Livland. Staden Nyen erövrades och där anlade tsar Peter sin nya huvudstad **S:t Petersburg**.

Men Ryssland saknade en flotta. Därför anlätade man **engelska** och **holländska skeppsbyggare** att leda byggandet av fartyg. Peter ansåg att den bästa typen var galärfartyget, som kunde manövrera i trånga skärgårdar. Därför byggdes inte mindre än 300 galärfartyg, som sedan spred död och förstörelse längs de svenska kusterna.

Den ryska krigsflottan som år 1721 stod under befäl av fältmarsalk Peter von Lacy, bestod av 90 fartyg; 30 galärer, 30 skärbåtar och 30 slupar. En stor rysk galär var 50 m lång, 6 m bred och 1,5 m djupgående. Den hade både åror och segel, var lätt att manövrera i trånga skärgårdar men lämpade sig inte för öppet hav.

Ombord fanns 240 man infanteri som rodde galären med 30 par åror. Totalt bestod infanteriet av 7000 man. Sju galärer hade 70 **kosacker** med **hästar** vardera, totalt närmare 500 man. I fören fanns tre **kanoner**. Galärerna hade inga sov- eller kokmöjligheter utan man gick i land för att äta och sova.

Peter von Lacy

Peter de Lacy eller Peter von Lacy var född i Limerick på Irland år 1678 under namnet Peadar de Lasa och död i Riga år 1751. Han tjänstgjorde som militär i fransk, österrikisk, polsk och slutligen rysk tjänst. Han blev rysk greve, fältmarskalk och överbefälhavare. Han deltog i många krig; Pfalziska tronföljdskriget, det stora Nordiska kriget, rysk-turkiska kriget och Hattarnas ryska krig och deltog i slagen vid Narva, Poltava och Villmanstrand.

Vid de ryska härjningarna av Svealandskusten år 1719 ledde han flotteskadern i den norra delen av skärgården.

År 1721 var han befälhavare över den ryska galärflottan som förödde hela Norrlandskusten.

